

לב להבין

הבנה ועיון במקרא על סדר פרשת השבוע

לב הדברים – ביאורי מקראות

בפעם הראשונה השליכם לבור - כנגד מה שהם עצמם השליכוהו לבור, וכמו שבאמת ראו בכך את יד ה' בדבר - כמו שאמרו 'אבל אשמים אנחנו על אחינו'. ובכך הביעו את חרשתם על כך שהשליכוהו אל הבור.

ומי שהוכיחם כאן הוא ראובן, באמרו 'הלא אִמְרָתִי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אֶל תִּחַטְּאוּ בְּיָד' - שכל כוונת אמרו להשליכו הבורה היה כדי להצילו ולא להרגו, כאשר העיד עליו הכתוב.

ובפעם השנייה הוסיף וביקש לקחת את בנימין לו לעבד, ובראותו כיצד מסרו נפשם עליו, יכול היה להתגלות אליהם. וכאן יהודה הוא זה שמסר נפשו להציל את בנימין, כיוון שהוא היה זה שגרם למכירתו של יוסף.

וְשֵׁם אֶתְנָנוּ נָעַר עֶבְרִי עֶבֶד לְשֵׁר הַטַּבָּחִים וְנִסְפָּר לוֹ וַיִּפְתֹּר לָנוּ אֶת חַלְמוֹתֵינוּ אִישׁ בְּחֻלְמוֹ פֶּתָר: (מא, יב)

- פירש רש"י ע"פ חז"ל - נער - שוטה, עברי - שאפילו שפתינו אינו יודע. וכבר תמהו על כך - וכי מפני מה ביקש למעט בערכו של יוסף בה בעת שבא להציגו לפרעה לסמוך עליו שיפתור את חלומותיו.

והנה היה זה אחר שכבר קרא פרעה לכל חכמיו ויועציו ולא נמצא בהם מי שיפתור לו את חלומיו, ואם כן מה יועיל שיביא עוד אחד כמותם. ועל כן אמר לו - נער עברי, שוטה שאפילו שפתינו אינו מכיר, ואם למרות כל זאת הצליח לפתור את חלומותינו - אין זה אלא מחמת רוח האלוקים אשר בקרבנו, שבכוחה להודיעו את פשר הדברים.

וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת אֶחָיו וַיִּכְרַם וַיִּתְּנָם אֲלֵיהֶם וַיִּדְבֹּר אֹתָם קְשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֵאִין בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מִצֹּרְןָ בְּנֵעַן לְשֹׁבֵר אֶבֶן: (מב, ז)

רבים תמהו לפשר מעשיו של יוסף ומדוע לא התגלה אליהם מיד כאשר באו לפניו. והתשובה הפשוטה היא שכיוון שהם עצמם דנוהו להריגה ומכרוהו לעבד, ירא מהם שמא עדיין בליבן עליו, ועל כן העמידם בשני מבחנים: ראשית אם מתחרטין על המכירה, ולא זו בלבד, אל האם ועד כמה הם מוסרים נפשם על בנימין ועל אביהם, ורק לאחר מכן יכול היה להתגלות אליהם.

וכל הדברים שעשה להם היה בו ב' כוונות אלו - שיתנו דעתם וליבם שכל זה באתם על מכרם את אחיהם, וכדי לראות מסירותם לאחיהם.

וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שִׁקְיָהֶם וְהִנֵּה אִישׁ צָרוֹר בָּסָפוֹ בְּשָׁקוֹ וַיֵּרָאוּ אֶת צָרוֹת בְּסִפְיָהֶם הִמָּה וְאֲבִיהֶם וַיֵּירָאוּ: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֲתִי שִׁבְלָתָם יוֹסֵף אֵינָנוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינָנוּ וְאֶת בְּנִימִן תִּקְחוּ עָלֵי הָיוּ בְּלָנָה: (מב, לה-לו)

לכאן הדברים שלא כסדר הראוי - שהרי מה שסרב יעקב לבקשתם, היה צריך להיות מיד אחר מה שסיפרו לו על דרישת אדוני הארץ להוריד אליו את בנימין, ומפני מה הפסיק בינתיים במה שמצאו איש כספו בראש אמתחתו.

וצ"ל דהיא הנותנת - ומה שמצאו איש כספו היה הסיבה שחשד יעקב בכוונותיו של המשנה למלך, שאינו בא אלא להתגולל עליהם בעלילה, ועל כן סרב לשלוח עימם את בנימין.

וַיֹּאמֶר יְהוֹדָה מָה נֹאמַר לְאֲדָנִי מִה נְדַבֵּר וּמִה נִצְטַדֵּק
הָאֱלֹהִים מִצָּא אֶת עֹז עֲבָדֶיךָ הַנֶּנּוּ עֲבָדִים לְאֲדָנִי גַם
אֲנַחְנוּ גַם אֲשֶׁר נִמְצָא הַנִּכְיָע בְּיָדוֹ: (מד, טז)

משמעות הדברים - 'מה נאמר' - מלשון אמירה ודיבור
רך. 'מה נדבר' - מלשון דיבור קשה ותוכחה. 'ומה
נצטדק' - מה נבקש להצדיק את עצמנו שלא ניענש.
ובעצם כעת הודו לו כנגד כל מה שאמרו לו בתחילה -

'מה נאמר לאדוני' - כנגד מה שפתחו לו בדברים רכים
"חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה". ומה נדבר - כנגד
מה שהוכיחוהו: "הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו
השיבנו אליה מארץ כנען ואיה נגנב מבית אדניך כסף או
זהב" - 'ומה נצטדק' - אחר שכבר חרצו את דינם כמו
פיהם: "אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה
לאדני לעבדים".

לב לדעת - ענין בפרשה

'כִּי יְהוּדָה גָּבַר בְּאָחִיו וּלְנִגִּיד מִמֶּנּוּ וְהַכְּכִרָה לְיוֹסֵף' - תפקיד ב' האחים בהעמדת עם ישראל

אמר מי שאמר, שמעולם היה קשה עליו מה שהאריכה התורה כל כך בפרשיותיו של יוסף ואחיו. אולם לאחר שעסק
בלימוד משמעות הדברים עמד משתומם כיצד קיפלה התורה מאורעות גדולים כל כך בפרשיות קצרות כל כך.

והנה קודם פרשה זו, הלכה התורה ומנתה את אלופי עשו אשר מלכו באדום לפני מלך מלך לבני ישראל. חז"ל מבארים
את מה שראתה התורה לציין שכל אלו מלכו לפני שקם מלך לישראל, שזוהי הייתה כל סיבת מלכותם - שטרם קמה
מלכות ישראל, אולם לאחר שקמה וגם ניצבה, בטלה מלכות אדום. כל מה שבא בפרשיות לאחר מכן מהווה בעצם את
סדר השתלשלות העמדת המלוכה בעם ישראל, אשר היא תעמוד כנגד מלכות אדום.

בפרשיות אלו מתואר בארוכה המאבק שניטש בין בניו של יעקב על הבכורה והמלוכה. יהודה ואחיו מחד, ויוסף ובנימין
מאידך. המאורעות שאירעו אז, בימי יעקב אבינו סללו את הדרך לשני המלכויות שקמו בהמשך בעם ישראל - מלכות
מזרעו של יהודה ומלכות יוסף ובנימין - פעמים שנתקיימו זה לצד זה ופעמים שנלחמו זה בזה. וכיוון שאנו מוצאים
שמחלוקת זו - לשם שמים הייתה, ושני המלכויות נתקיימו בישראל, יש לעמוד ולתמוה - כיצד באמת שני מלכים
משמשים בכתר אחד, ומדוע בכורתו של יעקב נתחלקה לשני בנים.

ואולי הפסוק שיוכל להאיר את עינינו בחלוקת תפקידים של ב' האחים הוא מה שאמר הכתוב בדברי הימים (ה, ב) "כִּי
יְהוּדָה גָּבַר בְּאָחִיו וּלְנִגִּיד מִמֶּנּוּ וְהַכְּכִרָה לְיוֹסֵף". מכאן אנו למדים שהיו שני חלקים - ה'בכורה' ו'הגדולה'. הבכורה -
קיבל יוסף, והגדולה קיבל - יהודה. אבל עדיין נצטרך לביאור מהי המשמעות של שני תפקידים אלו.

והנה יעקב אבינו נקרא כך על שם שהיה אוהז בעקב אחיו. אם נקבע דבר זה ונחקק לעד בשמו, אות הוא שלא היה זה
מאורע חד פעמי, אלא היה בכך לבטא את עיקר מהותו ותפקידו עלי אדמות - המלחמה בעשו אחיו, כמו שנאמר לרבקה
- קודם לידתו 'ולאום מלאום יאמץ'. ובאמת לאחר מכן כאשר נאבק עמו וגם יכול לו - נוסף לשמו גם 'ישראל' - על
שום הניצחון. אבל כאן יש להבחין שבניגוד לאברהם בשעתו, שנשתנה שמו לחלוטין, השם יעקב עדיין לא בטל ממנו.
וטעם הדבר משום שתכונה זו עדיין נצרכת - מפני שהמאבק עם עשו עדיין לא הוכרע - ועל כן נקרא שמו גם 'יעקב' וגם
'ישראל' - הלוחם והמנצח.

אחר ששני דברים אלו משמשים במהותו ובתפקידו של בחיר האבות, לפי זה גם התחלקה הבכורה בדור שלאחריו – יהודה הוא זה שנטל את הגדולה והממשלה והיה בבחינת בכור 'ישראל', ואילו יוסף תפקידו היה להיות הלוחם בעשו ובכוחות הרע והוא שימש כבכור 'יעקב'. וכמו שמצינו שהיה שטנו של עשו ורק כאשר נולד אז נפנה יעקב לחזור אל ארץ מגורי אביו.

לא לחינם קיבל כל אחד מהם את תפקידו – שהרי כבר נתבאר שלאחרי בעיקרה הייתה שייכות לחלקו של עשו, ויעקב זכה בה רק לאחר שנטל ממנו את הבכורה, ועל כן גם יהודה בנה היה בבחי' בכור 'ישראל' – סמל הניצחון על עשו. אבל יוסף היה בנה של רחל, שמתחילתה כבר הייתה ראוייה לחלקו של יעקב, ולכן גם בנה נקרא על שמו, ותפקידו היה כתפקידו של יעקב – להילחם בעשו ובניו.

והנה לדבר זה יש השלכות רבות על פני דברי ימות עולם, אך אם נבקש ללכת לחתימת הדברים – נוכל לראות שסיפורו של יהודה בתורה מסתיים במעשה של פרץ וזרח, ואילו מעשה גדולתו של יוסף – בברכת בניו – מנשה ואפרים. אם אכן כנים הדברים – שיוסף היה בכור 'יעקב' ויהודה לעומתו היה בכור 'ישראל', נוכל לראות בכך השלמה ותיקון של תפקידם ומעלתם.

הדבר שהעיב על דמותו של 'ישראל' כמנצח את עשו – היה אותו המאורע שבו ידו הייתה אוחזת בעקב אחיו משום שהיה בזה ביטוי למאבק נואש ולשפלות מולו. וכנגד זה – שלמות התיקון היה אצל בניו של יהודה – פרץ וזרח – במה שהצליח פרץ הצעיר לגבור על אחיו הבכור ולצאת ראשונה – וכך זכה וממנו השתלשלה מלכות בית דוד.

ומאידך על מהותו של 'יעקב' כלוחם מול עשו, עמדה לרועץ אופן נטילת הברכות – שעשה כן בדרך מרמה, והיה נראה כאילו קיבלם שלא כדין. סגירת המעגל הייתה כאשר כהו עניו ובא לברך את בניו של יוסף, שיכל את ידיו להקדים הצעיר על הבכור, ואף חזר ואמר לשאלתו של יוסף – שבכוונת מכוון עשה כן, ובמעשה זה, בו הצעיר קדם בדין לבכור בנטילת הברכות, היה בו לתקן את צורת נטילת הברכות מעשו.

מיד לאחר מכירת יוסף – ופתיחת המאבק בין האחים, עמדו שניהם למבחן – מי מהם הוא הראוי למלוכה. יהודה במעשה דתמר ויוסף על ידי אשת פוטיפר. בכך נבחן כל אחד האם ועד כמה ראוי הוא לתפקידו המיוחד לו.

כפי אשר למדנו מהפסוק, יהודה היה זה שהיה מעותד לגדולה ולמלוכה. מהות תפקיד המלך הוא בהיותו עומד בין האלוקים לבין העם, בעוד הוא לכשעצמו – לית ליה מגרמיה מידי, אלא כל רצונו הוא להנהיג את העם בדרך טובה וישרה ללא בקשת שררה וגדולה בעבורו.

ועל דבר זה עמד יהודה למבחן במשפט תמר. ידוע ידע יהודה שבהודאתו יכול הוא לאבד את כס מלכותו ולרדת מגדולתו. כל מה שהיה צריך בכדי להמשיך להחזיק בשררתו הוא רק להמשיך ולשתוק לנוכח המטה והפתילים שהובאו לפניו. וכך היו פני הדברים אצל תמר – אימה של מלכות. במילה קלה הייתה יכולה להסגיר את הסוד הגדול, ובכך להציל את עתידה ועתיד בניה אשר בקרבה. אך גם כאשר כבר מוצאת הייתה להישרף, ותיכף תאחז בה אש הכבשן ותכלה עימה שלשה נפשות מיוחסות כל כך, עדיין נצרה את לשונה.

שניהם נצרפו בכור המבחן והוכיחו שאין ראוי מהם בשביל לעמוד בראש שושלת המלוכה בישראל. רק מי שהסכימו לוותר על הכול בשביל לא לחטוא לתפקידם – הם אלו שראויים להיות הוריהם של מלכי ישראל.

יוסף, כאמור, תפקידו היה לתקן את מעשי עשו. כבר נתבאר שמהות תכונתו של עשו הייתה כעבודת הצייד – להביא דברים שהם מעבר לגבולות האדם, ולכן תפקידו היה לקרב אל הקדושה דברים הרחוקים מכך. אבל עבודה זו – מן הקשות שבמקדש היא – ועשו חטא למטרתו והשתמש בתכונה זו לצרכיו. והדבר התבטא במה שהביא לתוך ביתם של יצחק ורבקה את הנשים הנכריות, שלא די בכך שלא קרבם אל עבודת ה', אלא אף היו ממשיכות לזבח ולקטר לע"ז בהיותם שם, ועל דבר זה כהו עיניו של יצחק וכך נתגלגלו הברכות ליד יעקב.

כעת נשלח יוסף לתקן את מעשי עשו ולמלוך על מעצמת הטומאה – מצרים, ובכך להכין את הדרך לירידתם של בני יעקב שמה. המבחן אם יהיה ראוי לתפקיד זה – היה במעשה של אשת פוטיפר. חז"ל מגלים לנו ששניהם ידעו שעתידי יוסף להעמיד את בניו ממנה, וכמו שהתקיים לבסוף – על ידי אסנת ביתה. ולמרות שעל פניו נראה היה שאין כל חטא בכך, אבל עדיין היה פגם במעשה זה משום שהוא היווה את הפרת אמוני אדונו.

יוסף ידע שכדי לקיים את תפקידו עתיד הוא לישא אשה מארץ מצרים. וכאמור – הייתה לו גם סיבה ראויה לסבור שאכן מדובר היה באשת אדונו. ואם כן – כעת נקריט לפניו הזדמנות פז להשלים את המטרה אליה נשלח בכך להגיע למלוכה. אבל כיוון שהיה בזה משמעות של מעילה באדונו, העדיף לנוס על נפשו – ובלבד שלא לפעול בדרך שאינה ראויה.

לפי הנראה לעיני בשר, במנוסה זו הוא לכאורה קבר את חלומו להגיע יום אחד לכס המלוכה. אבל לבסוף התברר שזה היה מה שסלל את דרכו להגיע לגדולתו. ובעומק הדברים – בכך התברר שהוא הראוי ביותר למלוך על ממלכת הטומאה ולנצלה לצד הקדושה – לאחר שהוכיח את טוהר כוונותיו שכל כולם אינם אלא לשם שמים.

נמצאנו למדים שיוסף ויהודה הוכיחו, כל אחד בדרכו הוא, שאין המטרה, נעלה ככל שתהיה, מקדשת את האמצעים, והם היו מוכנים לותר על כל מלכותם ותפקידם בזה ובכך כדי שלא ייפול רכב במעשיהם. זהו המורשת שהותירו לממשיכי דרכם העתידים למלוך על עם השם, ומאידך – זה גם היווה את הפתח למה שנכשלו בו חלקם, כמו שעוד יבואר בעז"ה.

לאור דמדומי נרות החנוכה, מתאים יהיה לציין שבדבר זה נתפסו גם אנשי בית חשמונאי – שלא זכו להאריך ימים על ממלכתם, ולמרות שכוונתם הייתה לטובה, חטאו בעצם מה שמלכו על ישראל ובכך עברו על מה שנאמר בברכת יעקב "לא יסור שִׁבְט מִיְהוּדָה". וכמו שכתב הרמב"ן בפירושו לפרשת ויחי: "וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצוות מישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב. והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל (ב"ב ג ב) כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאטינא עבדא הוא, שנכרתו כולם בעוון הזה... כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהם את עבדיהם והם הכריתום".

מלכות בית חשמונאי הייתה הניסיון האחרון להעמיד את המלוכה בישראל, ומאז שבטלה, עומד העולם ומצפה למלכות ה' שתעמוד ותכונן על ידי משיח בן יוסף ומשיח בן דוד, כמו שאמר הכתוב (ישעיהו יא, יא-יג): "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסֵף אֲדֹנֵי שְׁנֵית יְדוֹ לְקִנּוֹת אֶת שְׁאֵר עַמּוֹ... וְנָשָׂא נָס לְגוֹיִם וְאִסַּף נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל וְנִפְצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ מֵאֲרֻבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ, וְסָרָה קִנְאָת אֲפֻרִּים וְצָרֵי יְהוּדָה יִכְרְתוּ אֲפֻרִּים לֹא יִקְנָא אֶת יְהוּדָה וְיְהוּדָה לֹא יִצֹר אֶת אֲפֻרִּים".

להערות והארות ולקבלת הגיליון ניתן לשלוח הודעה לכתובת: levleovin@gmail.com.